

TÜRKİYE’DE ULUSALCILIK, İSLAMCILIK VE MODERNİZM AÇISINDAN KADIN

Women in terms of Nationalism, Islamism and Modernism in Turkey

Handan KARAKAYA¹

Özet

Kadının kamusal alanda var olma biçimi ve haklarının tanınması, Türk toplumu açısından çok boyutlu ve uzun soluklu bir tartışma konusudur. Toplumsal yaşamın modernizmle karşılaşma sürecinden kaynaklı olarak gerek ekonomik gerekse sosyal alanda birbirlerini çok yakından etkileyen bir dönüşüm süreci yaşanmıştır. Bu süreç, Cumhuriyet öncesi ve sonrasında Türkiye’de modernleşme ekseninde dönüşümün giderek hız kazanması ile farklı yaklaşımlar arasındaki çekişmeyi de derinleştirirken, modernizm ve özelde de kadın algısı sürecin belirleyici unsuru olmuştur. Böylece modernleşme karşısında oluşan farklı yaklaşım ve hareketler arasındaki mücadelenin en görünür kısmında kadınlar yer almıştır. Kadının kendini tanımlamasından önce toplumun farklı kesimleri, toplumsal cinsiyet rolleri temelinde kadınları, seçmiş oldukları kendi imgeleri üzerinden tanımlayarak onlara çeşitli roller biçmiş ve onları tasarladıkları kalıplara sığdırmaya çalışmışlardır. Bu bağlamda Milliyetçilik, İslamcılık ve Laik Modern Türkiye üçgeninde biçimlenen kadın imgelerinden söz etmek mümkündür. Bu üçgenin oluşum sürecinde etkili olan kavram ise modernleşme ve modernleşmeye karşı toplumun farklı kesimleri tarafından benimsenen tutumlardır.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Toplumsal Cinsiyet, Kamusal Alan

Abstract

The existence and rights of women in public space have been a long term discussion topic in Turkish society. There has been a big transformation process by meeting modernism in both economic and social life. This process, before and after republic has led to a deep conflict, and modernism and the perception of women have been determinant factors here. By means of this factors, women have played an important role in anti modernist approaches. People from every walk of life tried to form women according to their own perception and images, and in this context, nationalism, Islamism and secular modern Turkey triangle has been determinant. During this triangle’s formation process, people’s attitudes about modernization and anti modernism from different styles of life have been effective.

Key Words: Women, Gender, Public sphere

1. GİRİŞ

Modernleşme, üretim ilişkilerinin farklılaşmasıyla, sanayileşme teknolojik gelişmeler, kentleşme ve bunların etkisiyle biçimlenen zihinsel ve kültürel değişimin içine sığdırıldığı bir kavram olarak tanımlanabilir. Türkiye’de “modernleşme” kavramı yerine “batılılaşma” yada “çağdaşlaşma” kavramları da çokça kullanılmaktadır. Bu da söz konusu kavramlar arasında anlamsal bir geçişgenliğe de imkan vermektedir. Kadının toplumsal konumu bu kavramların içeriklerinin doldurulması noktasında birçok yaklaşım için bir sembol konumundadır (Biriciklioğlu, 2014). Bir başka anlamda modernizm, insanların kendi iradelerinden başka her türlü otoriteyi reddederek, özgürlüklerinin önündeki engelleri aşarak, kişisel özgürlüklerle bir arada yaşamının gereklerinin içine sığıldığı bir dünya yaratma hayalidir (Kahraman, 2007:1). Kadın açısından modernleşme ise, özgürleşme ve toplumsal hayatta erkekle aynı saygınlığı paylaşmanın ismi (Kaya, 2016:42) olarak tanımlanabilir. Tarihsel olarak modernleşme, bireylerin ve toplulukların genişleyen piyasa koşullarında kendilerine yer edinmek için bazı geleneksel yükümlülüklerinden kurtulmalarını gerektirmiştir. Modernleşmeyle birlikte toplumsal kurumlar kendi içinde yeni biçimsellikler kazanmış ve bireyler toplumda biraz daha öne çıkmaya başlamışlardır. Toplumda başlayan kurumsal ve bireysel dönüşümler, kimi yerlerde ailelerin

¹ Yrd. Doç. Dr., Fırat Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, ELAZIĞ
e-posta: hkarakaya@firat.edu.tr

güçlenmesine, kimi yerde de yeni biçimler almasına katkıda bulunmuştur (Kasaba, 2010:25). Toplumsal yapılar açısından, “modernleşmenin” düzeyi, bir toplumun modern uluslaşma ve ekonomik gelişme sürecini başarması ve hedeflenen refah göstergelerine ulaşmasıyla yakından (Karpaz, 2009:33) ilintili olduğu düşünüldüğünde, bu hedefin gerçekleştirilmesi için toplumun tüm ayrıntılarına hükmeden bir değişimin kovalanması da kaçınılmaz olmuştur. Bu ayrıntıların en önemlilerinden biri de toplumun cinsiyet yaklaşımları etrafında biçimlendirilmesidir.

Kadının toplumsal konumu, Osmanlı'nın Batı ile uyum çabalarıyla başlar ve Cumhuriyet sonrasında da devam eder. Bu bağlamda aydınlar, kendi bakış açılarıyla kadının toplumdaki konumunu da değiştirmek için çaba göstermeye çalışmışlardır. Bu çabalarını ise, özellikle romanlarında ve çeşitli köşe yazılarında dile getirmişlerdir (Kurnaz,1996:21). Modernleşme süreci, kadına karşı bakış açılarında çok keskin farklılıklar yaratmamakla birlikte aile ve annelik kavramları üzerinden yeniden tanımlanmış kadınlık rollerini idealize etmiştir, diyebiliriz. Bu bağlamda modernleşme kadın algısında topyekün bir değişmeden çok, bir yeniden kurgulanışı öne çıkarmıştır. Söz konusu süreçte kadın, annelik, eşlik ve ev içi yaşamından bağımsız düşünülmemiştir. Dolayısıyla kadının modernleşme hikayesi toplumsal cinsiyet rollerinin içinde yatan davranış kodlarını içselleştirmesi durumunda söz konusu olmuştur. Toplumun farklı kesimleri tarafından idealize edilen kadın imgelerinin toplumda oluşturulmasına doğru zorlanan kadınlar, içinde buldukları dünyanın ötesine gitmekten uzak tutulmuşlardır.

Türk toplumunda modernleşme süreciyle tanışıklığından başlayarak farklı yaklaşımların ortaya koyduğu kadın algılarından söz etmek mümkündür. Bu bağlamda toplumun tüm kesimlerinin kadın algısını bu çalışmanın içine sığdırmak mümkün değildir. Ancak varlığını güçlü bir şekilde ortaya koyan Milliyetçilik, İslamcılık ve Batıcılık yaklaşımı perspektifinde gelişen kadın algılarının genel hatlarını ortaya koymak mümkündür. Bu bağlamda çalışma, söz konusu yaklaşımların kadın algısını oluşturan temeller ve bu temellerin günümüze yansıyan biçimlerini tartışacaktır.

2. ESKİ TÜRKLERDE KADININ TOPLUMSAL KONUMU

Türklerde kadın, hayatın her safhasında varlık göstermesinin yanında sosyal ve siyasal alanda da idari güce sahip olarak tarif edilmiştir. Kadının toplumsal konumunun erkeklerden geride olmadığı düşüncesi, hükümdarlık yapan kadınlardan ve yabancı devlet temsilcilerini kabul eden hakanın yanında hatunun oturması gibi konularda verilen örneklerle desteklenir. Tarihin birçok döneminde kurulmuş olan Türk devletlerinde kadınlar, erkeklerle onların yaptığı işleri yaparak var olmuşlardır. Ne savaşlar, ne farklı kültürlerin yan yana gelmesi Türklerde kadınları erkeklerden daha geriye bırakmamıştır. Cengiz Han'ın gelini Turakina Hatun (639/1241), kocası Oktay Han'ın ölümünden sonra imparatorluğu ele alıp, oğlu Göyük Han zamanında bile idareye devam etmesi (Üçok,1961:81), kadının toplumsal konumunu gösteren önemli örnekler arasındadır. Türklerin gelenek ve göreneklerinin gevşemesi ve Müslümanlığın esas kaidelerinin yanlış yorumlanması ile Türk toplumunda kadının toplumsal konumunun zamanın gerisine düşürüldüğü kanısı yaygındır (İnan, 1982:86). Özellikle göçebe yaşamın gereği olarak erkek ve kadınları eşitleme durumu, yerleşik hayat ve dini değerlerin etkisiyle kadının erkek karşısında ikincileştirilmiş bir konuma doğru yer değiştirmeye karşı karşıya kalmış görünmektedir (Yılmaz, 2010:193).

Türkler'de kadının ev ve çadır hayatında öneminin büyük olduğunu ifade eden İnan (1982:39), bunun yanında kadının sosyal ve siyasal hayatta da söz sahibi olduğunu altını çizer. Bu bağlamda Selçuklu Melikelerinden Altun-Can'ın hayatına dair aktardıkları, kadının sosyal ve siyasal hayatta dışlanmamış olduğunu ifade etmeye yöneliktir. Altun-Can Hatun dindar ve hayrı bol olan bir kadın olarak tarif edilir. Bunun yanında kocası Tuğrul Bey'in Hamedan'da kardeşinin isyanıyla kuşatma altında kaldığını Bağdat'ta aldığı mektupla öğrenen, Altun-Can, bir ordunun Tuğrul Bey'e yardıma gitmesine isteksiz olan Veziri ve oğlu Anuşirvan'ı hapseder. Altun-Can Hatun oğuz askerlerinin başına geçerek Hamedan'a yardıma gider. Dolayısıyla bu ve benzeri tarihi kadın karakterler üzerinden, Türkler'de kadının toplumsal konumunun sosyal ve siyasal hayatın içinde önemli bir yer kaplandığının altı çizilmeye çalışılır. Bunun yanında Altun-Can Hatun'un kocasının başına gelenleri bir mektuptan öğrenmesi dönemin kadınlarının eğitim durumlarını göstermesi bakımından

da önemli bir işaret olarak kabul edilmektedir. Altun-Can Hatun’un bir orduyu idare edecek askeri bilgiye sahip olması, kadının toplumsal konumunun eril değerler taşıması bağlamında öne çıktığını göstermektedir.

Eski Türkler’de kadının kamusal hayatta uzaklaştırılmadan ve erkeklerle aynı şartlarda yaşama geleneği bir takım değişikliklerle birlikte Fatih Sultan Mehmed dönemine kadar devam etmiştir. Bu dönemle birlikte, Türklerde aile fertlerinin tümünün etrafında varlık gösterdiği “ocak”ın, yerini kadın ve erkeklerin yaşam alanlarının farklılaştırıldığı “hane”ye terk edişi, kadını toplumsal hayattan uzaklaştırdığı kanısını güçlendiren bir durum olarak değerlendirilmektedir (Yılmaz, 2010:193).

Milliyetçi yaklaşım açısından kadının toplumsal konumu, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, özellikle, Türklerin geçmiş dönemlerine yapılan atıflarla anlatılır ve kadın ile erkeğin hemen hemen eşit bir konumu paylaştığının altı çizilmeye çalışılır. Nitekim Kurnaz (1991), *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını* adlı çalışmasında milliyetçi yazarlar olarak bahsettiği Ziya Gökalp, Ahmet Ağaoğlu, Mehmet Emin, Hamdullah Suphi, Yusuf Akçura, Halide Edip, Müftüoğlu Ahmet Hikmet gibi yazarların, *Türk Yurdu* ve *Türk Ocağı* gibi dergilerde kadının toplumsal konumunu tartışırken geçmiş dönem Türk kadınlarının yaşamına göndermede bulduklarını ifade etmektedir. Bu tartışmalarda üzerinde durulan ve vurgulanan temel nokta ise, eski Türk toplumlarında kadının konumunun erkekle hemen hemen eşit olduğu ve bu eşitliğini sonradan kaybettiği yönündedir. Zamanla farklı kültürel ve geleneksel faktörlerin etkisiyle Türk toplumunda kadın, kamusal alandaki varlığını ve görünürlüğünü azaltarak, özel alanın asli unsuru olarak tanımlanmaya başlamıştır.

Türk milliyetçiliğinin bayraktarlığını yapanlar, Türk toplumu için önemli olan bazı nitelikler belirlemiş ve bu nitelikleri üzerinde taşıyan kadın ve erkeklerden oluşan ideal bir toplum tasavvur etmişlerdi. Bu toplumsal yapıda, çalışkan, sağlıklı ve zinde Türk erkek ve kadınlarının eşit olarak kurduğu bir toplum ideali söz konusu idi (Durakbaşa, 2002:25). Bu idealin gerçekleşmesi için, toplumunda var olan birçok uygulamanın değişmesinin gerekliliği üzerinde durulmuş ve değişimin şekli tartışma konusu yapılmıştır. Bu konulardan en önemlileri, kadının toplumda görünür olmasının yanında, eğitimi ve tek kadınla evliliğin benimsenmesi hususunda çabalarlardır. Ayrıca çok eşliliğin kaldırılabileceği yönünde yazılar da bu tartışmalarda yerini almıştır. Türklerin geçmiş tarihlerde, kadınların sosyal yaşama katılımı konusunda herhangi bir kısıtlama getirmediği ve kadınların içinde buldukları kısıtlanışlığın temel nedeninin Türk geleneklerinden değil, Arap ve Fars kültürünün etkisiyle oluştuğu kanısındadırlar (Kurnaz, 1991:69-71). Bununla birlikte, Batı dünyasının değişimi karşısında milliyetçiler, eskiden Batı’dan daha ileri ve şanlı olan medeniyetlerinin büyük yozlaşma ve çöküşe uğradığı ve bu çöküşün en fazla kadını etkiledini ifade etmektedirler. Böylece, kadın ve erkek arasındaki eşit olmayan toplumsal konumun biçimlendiği ve dış etkenlerin kültürü yozlaştırarak dönüştürdüğü düşünülmektedir (Durakbaşa, 2002:82).

Yine bunun yanında, Türkçülük düşüncesinin en önemli temsilcisi olan Gökalp’in soyla ilgili olarak ortaya koyduğu düşünceleri geçmiş dönemlerde kadının toplumsal konumunun önemini anlatması bakımında dikkate değerdir. Gökalp’e göre kadının eski Türk toplumlarındaki önemini anlatması bakımından en önemli belirteçlerden biri de, anasoyu ile babasoyunun birbirine eşit değerde olmasıdır. Bu iki soy arasında birbirine üstünlük söz konusu değildir. Bunun yanında eski Türklerde bir adamın tam asil olması için de, hem baba cihetinden hem de ana cihetinden asil olması gerekir (Gökalp,1990:161). Cumhuriyet tarihinin öncü kadınlarında biri olan İnan (1982:34)’a göre, Türkler’de kadın sadece ev içinde tanımlanmamış olup, bunun en önemli göstergesi olarakta ata rahat binebilmek için kadınların şalvar ve kürk giydiklerini belirtmiştir. Bunun yanında kadınların saçlarını ördüklerini ve selamlaşırken erkekler gibi dizlerini yere büküklerini ifade ederken, kadının örtünmediğinin ve erkeklerle arasında keskin tutum farklarının olmadığını da altını çizmeye çalışmıştır. Orta Asya Türk şehirlerinden biri olan Kaşgar halkı için ifade edilen, toplum hayatında kadın ve erkeklerin hep beraber bulunması tutumu, kadınların toplumsal konumlarının erkelerle eşit olduğu (İnan,1982:35) düşüncesini pekiştirmek için kullanılan örneklerdendir.

Türklerin geçmiş yaşantılarında, kadın ile erkek arasındaki aile içi ilişkilerde, çocuğun eğitiminde, mülkiyet ve siyasal hakların kullanımında göreceli bir eşitlik söz konusudur. “Hatun”un, elçi kabulünde “Hakan”ın solunda orturması, ata binmesi, kılıç kullanması, savaşa katılması gibi hususlar bu eşitliğin varlığını gösteren unsurlar olarak ele alınmaktadır. Selcen Hatun ve Banu Çiçek Hatun gibi alplerin olması, temelde, kadın ve erkek arasında bir kaç-göç olayının olmadığına göstergesi olarak değerlendirilmektedir (Şaşmaz, 2010:335). Türklerin Orta Asya dönemi ve sonrasında kadının toplumsal olarak üstün bir konumda olduğunun ve bazı durumlarda erkeğin önüne geçtiği konusundaki yaklaşımlarda oluşan bozulmanın kadını getirdiği noktadan ulusal olarak sorumlu olunmadığının altı çizilmek istenir (Kandiyoti, 2015:167). Türk milliyetçi yaklaşımında kadının konumu, her ne kadar Türk toplumunun geçmiş tarihindeki yaşam tarzına atıfta bulunularak parlatılsa da, kadın, analık ve eşlik rolünün yüceltilmesi yoluyla özel alanın en asli unsuru olarak tanımlanmıştır. Bu yaklaşım, kadını toplumsal cinsiyetçi bir konumdan uzaklaştırmadığı gibi kanının bireysel gelişimine olanak sunması noktasında da başarılı görünmemektedir. Kadının eril tutumları benimsediği oranda kamusal görünürlüğünün artmasının ve söz hakkının güçlenmesinin toplumda bir kadın kimliğinin inşası için yeterli olduğu söylenemez. Bu dönemin birçok yönden canlı atmosferi, kadınları milliyetçi örgütlenmelerin faaliyetlerine yöneltmenin yanında milliyetçilerin de Osmanlı Türk toplumunun değişiminin merkezine kadın sorununu yerleştirmesine sebep olmuştur (Durakbaşı, 2002:29). Milliyetçi hareketler, kadınların toplumsal hayata katılımını, ulusal bir söylem içinde, anneler, öğretmenler, işçiler ve hatta savaşçılar olarak talep ederler, ancak bu konum da belli sınırları korumak kaydıyla verilir ve belirlenen sınırlara sadakati talep ederler (Kandiyoti, 2015:169). Bu sınırların en önemli göstergeleri, kadınların cinsel kimliklerinin görünmezliği üzerinden tanımlanır. Kadınlar, kadın kimliklerinden sıyrılarak eril kimliğin tutumlarını ve hatta görünümünü benimsedikleri oranda kabul görürler.

Kadının kendini tanımlaması ya da topluma yeni bir kadın imgesiyle karşılık vermesi, bu bağlamda çok zordur. Milli değerlerin biçimlendirdiği yaklaşım içinde kadınlar, bir yandan, geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini ve ilişkilerini yıktıkları için, daha çok kadının toplumsal ve siyasal yaşama katılımına olanak verirken, diğer yandan kadınları, “anne” ya da ulusun geleneklerinin taşıyıcıları gibi kimlikler üzerinden yeniden annelik ve eşlik rollerine doğru zorlarlar (İlkkaracan, 2015:21). Böylece İslamiyet öncesi Orta Asya’da eski Türk toplumundaki kadınların konumu idealize edilerek, bir köklere dönüş tutumu oluşturulmaya çalışılmış olsada, kadının toplumsal konumunda gözle görünür bir katkı yapması mümkün olmamıştır. Bu noktadan bakıldığında; kadınların toplumsal konumu, Bizans ve Acem medeniyetlerinin etkisiyle sosyal ve hukuki olarak gerilemiş ve medeniyetin gerisine düşmüştür. Milli kültürün uyanışıyla birlikte, eski eşitlik ilkeleri, demokrasi, medeniyet, insan hakları ve feminizm ideali yeniden benimsenecektir. Bu kavramların Türk kültürüne yabancı olmadığına bilgisi (Durakbaşı, 2002:121)ortaya konmaya çalışılmıştır.

Milliyetçi hareketler, genellikle kadınlar için çelişkili roller ortaya koyarlar. Bir yönüyle toplumun geleneksel ve kültürel değerlerinin yeniden okunmasıyla oluşturulan yeni kadın imgesi, sosyal ve kamusal hayatta kadının alanını genişletirken, diğer yönden kadının ulusun “annesi” ve ulusun geleneklerinin taşıyıcısı olması konusunda bir feragatte bulunmaz. Böylece toplumsal ve kültürel olarak onaylanmış kadın imgeleri meşruluklarını belirlenen sınırların içinde kalma koşulundan alırlar (İlkkaracan, 2015:21).

3. İSLAMCI YAKLAŞIM AÇISINDAN KADININ TOPLUMSAL KONUMU

İslamcı yaklaşım, Peygamber dönemindeki İslam’ın saf halini özlemle anarak, bu halin yabancı etkiler ve kötü yönetimlerle bozulduğunu ve temelde ilerlemeci ideallerle uyumlu bir içeriği olduğu kanısını dillendirir (Kandiyoti,2015:167). İslam’ın modernizmle karşılaşma sürecinin bir sonucu olarak, Müslüman toplulukların üzerine inşa edildiği değerler kümesi, batılı olandan farklı bir vurgu taşımaya zorlandı. İslam bu bağlamda bir uygarlık ve siyasal kültür olarak kurgulanırken (Özdalga, 2014:30), kadının toplumsal konumu söz konusu kurgunun sembolik

öğelerinden biri olarak öne çıkarıldı. İslam’da bu anlamda kadının konumunun erkek karşısında ikincil olmadığına altı çizilmeye çalışıldı. Böylece İlk dönemdeki İslam’ın kadının toplumsal konumuna yaptığı olumlu katkı, Arap toplumunun İslam öncesinde yaşadığı ataerkil yapının çözülmesine olan katkısı üzerinden ifade edilir. İslam, kadını erkekten daha geride görmez ve onun geriliği içtihadî bir oluşumdan başka bir şey değildir (Sabbah, 1992:26). Dolayısıyla kadının toplumsal konumunu olumsuz yönde etkileyen İslam’ın saf hali dışındaki yorumları olarak görülür.

Kurnaz (1996:25)’ın aktardığına göre Osmanlı’da modernleşme süreciyle birlikte, Celal Nuri, Tahsin Nahid, Halil Hamid gibi İslamcı isimler, İslamiyet’in kadınlara geniş haklar verdiğini, uygulamanın yanlışlığı sebebi ile kadınların bu hale geldiğini, İslamiyet’in kadınlara verdiği hakların, yürürlüğe koyulması gerektiğini ifade ederek, kadının toplumsal konumunda İslam açısından bir geriliğin söz konusu olmadığını ortaya koymaya çalışırlar. İslami uygulamaların aslında kadın üzerinde bir baskı unsuru olmadığı iddiasının yanında baskıcı uygulamaların da İslam açısından kabul edilebilir olmadığı ortaya konmaya çalışılır. Bu iki yaklaşımdan ilki, metalaştırılmış ve sömürülen batılı kadın karşısında müslüman kadının saygınlığını ortaya koymaya çalışırken, ikincisi bozulmamış “özgün” bir İslam’ın önünün açılması gerektiğinin altını çizer (Kandiyoti, 2015:169). Bunlara göre yaşanan İslam ile gerçek İslam’ı birbirinden ayırmak gerekmektedir. Gerçek İslam kadınların aleyhine olan normlara sahip değildir. Kadın ve erkek aile kurumunda eşit konumları paylaşırken, kamusal alanla ilgili talepler ise belli koşullar çerçevesinde meşru karşılanabilir (Kurnaz, 1996:25). İslam dininin toplumsal hayatın birçok alanıyla ilgili düzenleyici kurallarının yanında, kadın-erkek ilişkileri bağlamında kadının toplumsal konumunun annelik yetisiyle sınırlandırılmasına güçlü bir destek oluşturmuştur. Böylece kadın, kendi arzu ve istekleri yönünde hareket eden bir “özne” olmak yerine kaderi toplumun kaderiyle (Durna, 2008:76) biçimlenen biyolojik bir üretim mekanizmasına indirgenmektedir. Yine İslamcı yaklaşımın önde gelen isimlerinden olan Musa Kazım’dan Kurnaz (1996:65)’ın aktardığına göre, kadın ve erkeğin görevleri cinsiyetleri bağlamında ayrılmıştır. Kadının görevinin içerde erkeğin ise dışarda olduğunu ifade eden Kazım, kadının kamusal alanda görevler yüklenmesini tabiatın akışına müdahale olarak değerlendirirken, çocuk dünyaya getirmeyi kadının asli vazifesi olarak değerlendirmiş ve dışarıda çalışmanın bu görevi hakkıyla yerine getirmeye engel olacağını ifade etmiştir.

Böylece İslami geleneğin temel öğretilerinin, gelenek, örf, adet ve kültürel öğelerin etkisinden arındırılma çabasına girildi. Kabaca bir “öz”e dönüş çabası oluştu. Söz konusu “öz”ün kadın açısından hiçbir ayrımcılığa müsaade etmediği vurgulanmak istendi. Bunun yanında kadının toplumsal konumu İslamcılar açısından ahlaksal ve töresel boyutta tartışıldı. Kadının kamusal alanda görünürlüğü belli şartları gerçekleştirilmeden serbest kalırsa bunun ahlaki değerler açısından bir sorun oluşturacağı tartışıldı. İktisadi bakımdan erkeğe bağımlı olan kadın, edilgen ve itaatkar bir tanımın içine sığdırılarak, kendi sorumluluğunu alabilen kadın imgesi ötelendi (Sabbah, 1992:27). İslamcı yaklaşımda kadının toplumsal konumunda erkekle bir eşitliğin altı çizilse de kadın varlığı ailenin devamı ve çocuk bakımı üzerinden tanımlanmaktaydı. Dolayısıyla İslamcı yaklaşım kadını modernizm karşısında yeniden konumlandırırken, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, onun ailenin devamı bağlamındaki anlamı ve iyi eş olma rolü üzerinde durur. Kadının toplumsal kurumlarla olan iletişimini de buna göre kurgular. Kurnaz’ın (1996:34) Celal Nuri’den aktardığına göre, kadının birinci görevi aile ile ilgili olduğu için, ona erkekten ayrı bir eğitim vermek gerekmektedir. Dolayısıyla toplumun, siyasi kadınlar, teknisyen kadınlardan çok valideye, zevceye, mürebbiyeye, ensal-i atıyyeyi yetiştirecek kadınlara ihtiyacı olduğunu ifade etmektedir. Aktaş (1998:254)’a göre İslamcılık, bu dönemde halkçı bir söylemle toplumun karşısına çıksa da otoriter ve seçkinci anlamını korumaktaydı. Batılılaşma karşısında değişimin kaçınılmazlığına sığdırılan kadına ait unsurlar, onun eğitilmesini, herşeyden önce çocukların yetiştirilmesi açısından önemli buluyordu. Dolayısıyla kadının eğitimi özel alandaki varlığını ve verdiği hizmetleri daha verimli yapabilmesi adına önemli görülmüştü. Böylece kadınların eğitimi, onların ev içi hayatlarının daha teknik ve pedagojik bir ortam yaratma kabiliyetlerini geliştirmeleri açısından araçsallaştırılmaktaydı (Durakbaşı, 2002:97). Kadının birey olarak değerinden çok, toplumun geleceği açısından değeri tartışılmaktaydı. Kadın ev hayatının baş aktörü olarak, her şeyden önce bir terbiyeci ve pedagoğu.

Kadınlara toplumun geleceği için, iyi nesillerin nasıl yetiştirileceği öğretilmektedir (Kurnaz, 1996:34). Tabii İslamcı yaklaşım içinde kadının eğitimine toptan karşı olarak onun özel alanın dışına çıkma çabalarını hiçbir şekilde meşru görmeyen bir kanatta mevcuttur. Aktaş'ın üç ana ekseninde topladığı İslamcılar arasında ikinci sırada yer alan Cemiyet-i İlmiyye-i İslamiye adlı derneğin üyeleri bunlar arasındadır. Mustafa Sabri ve Musa Kazım gibi muhafazakar şeyhülislamın başını çektiği grup, kadının yüksek öğretim görmesine de karşıdır (Aktaş, 1998:255). Dolayısıyla İslamcılar arasında da kadının toplumsal konumu ve bu konunun güçlendirilmesi noktasında bir birlik söz konusu değildir. Kadının kamusal görünürlüğü ve eğitimi ise özel alandaki varlığının güçlendirilmesine yönelik olarak meşru bir değerlendirmeye tabii tutulmaktadır.

Bu bağlamda Ahmet Mithat Efendi ve Şemsettin Sami, İslam Hukuku'nun Batı'ya oranla kadına daha fazla haklar verdiği kanısındadır. Dolayısıyla İslami referanslar üzerinden kadının toplumsal konumu geliştirilebilir bir durum olarak değerlendirilmiş, kadının aile içindeki konumunu güçlendirecek şekilde sosyal ve kültürel gelişimi desteklenmiştir (Kurnaz,1996:21). İslamcı yaklaşıma göre yaşanan İslam ile gerçek İslam'ı birbirinden ayırmak ve gerçek İslam'ın içeriğine dönmek, hem kadın için hem toplum için bir kurtuluştur. Gerçek İslam kadınların aleyhine yaptırımlara sahip olmadığı gibi onun hakları konusunda da oldukça hassastır. Ailede kadın erkek eşittir (Kurnaz, 1996:25). Dönemin önemli kadın aydınlarından biri olan Fatma Aliye'de kadının toplumsal konumunun İslam'da oldukça geniş haklarla çevrelediği kanısındadır. Sorunu oluşturan konu Batılıların Türk kadını ve aile yaşamı hakkındaki bilgisizliklerinin yanı sıra, gelenek ve göreneklerin de İslam'ı kadına karşı olduğundan sert yaptığı kanısındadır. Nitekim Peygamber zamanında kadınların sadece bir başörtüsüyle kapandıklarını ve erkeklerle serbestçe konuştuklarını, yaşmak, ferace, çarşaf ve peçe gibi örtü biçimlerinin sonradan oluştuğunu yazmaktadır (Aliye, 2012:62).

Bir başka görüşe göre ise, İslam hukukçuları, İslam hukukunu oluştururken, hiyerarşik bir sistem oluşumuna katkıda bulundular. Kadın ve erkek arasında biçimlenen bu hiyerarşide, kadın altta bulunan öğeyi temsil eder ve erkek tarafından tümüyle iktidarın dışında bırakılmıştır. Dolayısıyla kadın kocasının yada kendisinden sorumlu olan erkeğin iradesine boyun eğdiği oranda bu hiyerarşide olumlu anılır. Oysa müslüman kadınlar ve erkekler Allah katında eşit tutulmuşlardır. Kadın bu eşitlikten uzaklaştırılmak için cinsel yönü öne çıkarılarak ötelenmeye çalışılmıştır. Böylece kadın, cinsel bir nesne olarak algılanmaya başlanmış ve diğer insani vasıfları bunun gölgesinde kalmıştır. Dolayısıyla kadının abartılmış cinselliği, mümin boyutunun üzerini örtmektedir (Sabbah, 1992:95). Dolayısıyla İslam'da kadın algısı büyütülen cinselliğin gölgesinde biçimlendirilerek, kadınların kamusal alanın dışında ev içi alanlara itilmelerine bu anlamda meşruluk kazandırılmıştır. Berktaş (214:151) ise, İslam'ın Hristiyanlık gibi cinselliği "ilk günah" olarak tanımlamadığını ancak cinsellik ve dolayısıyla da kadın üzerinde mekanın sıkı denetimi ile kontrolü sağladığı kanısındadır. Bu kontrol, kadının kamusal alandan uzaklaşmasını sağlarken, toplumsal kurallar ayrıntılanarak kadının ev içi konumu ve sorumluluklarında yoğunlaşır. Böylece İslamcı bir yaklaşımın bilinçaltında kadın, iç mekana ait bir kimlik olarak tanımlanmaktadır. Kamusal alandaki varlığı da özel alandaki konumunu güçlendirmesine katkı sunduğu oranda kabul görmektedir.

Erkeğin neslini korumak ve devam ettirmek gibi kutsanmış bir görev bağlamında tanımlanan ve yüceltilen kadın, "Harem"nin asli unsuru olurken, toplumsal yaşamla arasındaki mesafe derinleşiyordu (Yılmaz, 2010:194). Kadının mahren alan olarak tanımlanan (ev içi alanlar) alanların dışındaki görünürlüğü, İslami kültür açısından düzeni tehdit eden bir "fitne" unsuru olarak değerlendirilmiştir(Göle, 2011:101).

Kaldı ki Osmanlı döneminden günümüze kadar, kadınların kamusal alanı kullanımlarının artması, giyim tarzları ve erkeklerin bulunduğu alanlarda bulunmaları birçok noktada tartışmaya konu olmuştur. Modern kıyafetlerle sokağa çıkan, vapur veya tramvaya binen, bir lokantada yemek yemek isteyen, sokakta erkeklerle sohbet eden kadınlar, farklı açılardan eleştiri konusu yapılmıştır (Kurnaz, 1996:60). *Osmanlı'da Kadın* adlı kitabında, Fransız bir seyyaha Osmanlı toplumunda

çokeşlilik hakkında açıklama yapan Fatma Aliye, durumun caizliğinin çok ayrıntılı ve yerine getirilmesi zor şartlara bağlı olduğunu ifade etmeye çalışarak, uygulamanın zorluğuna vurgu yapmaya çalışmıştır. Konuyu açıklarken bunun Allah’ın emirlerinden biri olmadığını altını çizmeye çalışmıştır: “Eğer mutlaka Allah’ın emri olsaydı her erkek karısının üzerine evlenmeye mecbur olurdu. Cenabı Allah karılarınızın üzerine mutlaka evleniniz diye emretmemiştir. İhtiyaç görüldüğü zaman izin verilmiştir.”(Fatma Aliye, 2012:49). İslamcı yaklaşım kadınların bazı haklara kavuşmasını özellikle kadının eğitimi bağlamında olumlu karşılarken, buna yüklenen en önemli işlevin de kadınların aldıkları eğitimle iyi çocuklar yetiştireceği ve ailenin gelişimine katkıda bulunacağı yönünde olması dikkat çekicidir. Kadınların, kentsel mekanlarda görünmesi, kocalarıyla birlikte faytonlarda gezmeleri, fotoğraf çektirmeleri, sokakta bir erkekle rahatça konuşmaları, çarşafın modaya uydurulması ve peçe konusunda esnek davranılması gibi konulardaki tutumlarının değişmesi, İslamcı ahlak ve etiği temelden sarsacağı endişelerine neden olmuştur (Göle, 2011:71). Bir anlamda bu iffetliliğin korunmasına devam edilebilmesi için kadının kamusal görünürlüğü toplumsal cinsiyet ayırımına dayalı sınırlamalar bağlamında kabul edilebilir görülmüştür. Bu noktada, Tanzimat reformlarına rağmen Osmanlı’nın son dönemlerinde hala kadınlar toplu taşıma araçlarında kendi cinsiyetlerine özgü ayrılmış alanlarda seyahat edebilmekteydiler (Yılmaz, 2010:196). Kadınların kamusal alandaki görünürlüğü de bir anlamda cinsiyet farklılıklarının biçimlendirdiği meşruiyetlere dayalı olarak kabullenilebilmekteydi. Böylece kadın, İslam açısından özgür ve erkek karşısında birçok hakka sahip kılınmış olarak kabul edilse de uygulamada kadının kamusal hayat içerisindeki yerinin oldukça dar ve sınırlı bir çerçeveye sığdırıldığı İslamcı yaklaşıma yapılan eleştiriler arasındadır.

Kadınların örtünmesi, aile yapısı, çokeşlilik ve cariyelik sistemi müslüman toplumunun moderleşmeyle karşılaşması esnasında göze çarpan sorunlar olarak öne çıkmaktadır. Her ne kadar yukarıda ifade ettiğimiz gibi İslamcı yaklaşımda içinde bulunulan sorunların İslam’ın yanlış uygulamalarının bir sonucu olarak ifade edilmiş olsa da, eleştirilerin önüne geçilememiştir. Kadının kamusal alanı kullanma biçimi belli şartlara bağlanarak, üstü örtülü de olsa kadının esas yerinin özel alanlara tanımlandığı uygulamalarda kendini göstermiştir.

4. MODERN TÜRK KADINI ALGISI

Modern ulus-devletin kuruluşu sırasında laiklik, toplumun yeni kimliğinin birleştirici unsuru olarak tanımlanmıştır. Böylece bireyler, hem geçmişin değerlerinden arınmış olacaklar hemde farklılaşmış bireylikleri üzerinden toplumun yeniden inşasının aktörleri olacaklardır. Toplumun özgür ve eşit bireyler yaratması bu temelde mümkündür (Göle, 2000:118). Cumhuriyet yeni yurttaşlar yaratırken, geleneksel kadınlık kültürünü cahil ilan ederek, iktidarın tüm toplumsal kurumları düzenleme yetkisini pekiştirmiştir (Köse,2012:55). Türkiye’de sekülerizm, ahlaki ve pedagojik olması yönüyle batılı yaşam biçimini empoze eder ve öğretir. Toplumsal kurumların laikleştirilmesi, modernist proje için hayati değer taşımaktadır. Dolayısıyla modern cumhuriyetçi seçkinler için kamusal alan, yeni bir mekandır ve bu mekana uyum sağlamayanları dışarda bırakır (Göle, 2000:23). Bu bağlamda kadınlar, toplumsal dönüşüme dair yapılan yenilikleri benimsemeleri ve bunun sembollerini üzerlerinde taşımaları koşuluyla kamusal alanın unsurları arasında tanımlanma hakkını elde edeceklerdi.

Kemalist resmi ideoloji ise, cinsiyetten arındırılmış yurttaşlık düşüncesi içinde kurguladığı kadını, ulusal bütünlüğe hizmet eden bir birey olarak tanımladı. Bu bağlamda ulusun çıkarları kadının çıkarlarıyla eklenerek bir bütünsellik oluşturdu. Erdemli, aseksüel, çağdaş kadın, eğitimi ve erdemli davranışları ile bir modeldi. Uzun ve koyu renk kıyafetler içinde cinselliği gizlenen bu çağdaş erdemli kadınlar, birçok yönüyle toplum içerisinde tehlikesizlerdi (White, 2013:231). Bir kamu görevlisi olarak Cumhuriyet’in yararına çalışan kadın, kamusal alanda kendisine verilen görevleri layıkıyla yerine getirirken, modern dünyayla bütünleşmiş bir toplum yaratmanın verdiği ulusal gururla “babacan” erkekler tarafından desteklenmiştir (Göle, 2000:26). Kadınların yaşamlarının modernleşmesi, Türk toplumundaki kadına ait değerler ve onların algılanışından bir şey eksiltmedi. Temel olarak, modernleşme süreci çoğunlukla kadınların kamusal

rollerini değiştirmeye yönelikti ve bu bağlamda toplumsal cinsiyet rollerinin sorgulanmasına gerek görülmedi (Cindoğlu, 2015:120). Cumhuriyeti kuran erkekler, modern ulus-devletin kurulmasında kadınları aktif rol almaya çağırırken, kadının geleneksel rollerinden bağımsızlaşması da ulusal davaya sağladığı katkı ölçüsünde arzulanmıştır. Dolayısıyla bu noktada kadınların bireyselleşmesinden çok, kolektif bilinç ve ahlakın korunması önemsenmiştir (Göle, 2000:26).

Bu kadınlar, toplumsal cinsiyet rollerinin kendilerine dayattığı “iffetli kadın” kavramının sınırları içinde ülkenin ve toplumun amaçlarına hizmet etme gayretini kendi benliklerinde somutlaştırıyorlardı. Modern reformcular, Türk toplumunun düzgün, tüm yönleriyle kontrol edilmiş ve sınırları belli bir çizgisel modernleşme sürecinden geçmesini öngörmüştü. Bu sürecin sonunda Batı'nın uygar uluslarıyla eşit düzeyde laik olunacak, etnik açıdanda homojen bir cumhuriyet ortaya çıkacak ve moderleşmede istenen hedeflere ulaşılacaktı (Kasaba, 2010:22). Bu hedeflere ulaşmada en önemli modelleri kadındı. Kadın, modern görünümüyle modernleşmenin somut tezahürü olarak algılanmıştı.

1926'da medeni kanunun kabul edilmesi ve ardından 1934 yılında kadınlara oy hakkı tanınması Cumhuriyet'in kadınlara sunduğu önemli kazanımlar olarak öne çıkmaktaydı (Arat, 2010:100). Oysa Cumhuriyetle birlikte gelen bu yenilikler, toplumun bir kesimini etkileyerek dönüştürürken, geriye kalan büyük kesimi açısından ise ötekileştirilme sınırlarının belirginleştirilmesine katkı sunuyordu(Kandiyoti, 2015:236-237). Bunun en temel sebebi ise, üniversiteli ve eğitilmiş kadınların bir rol model olarak önlerinde büyütüldüğü kırsal kesimin kadınlarının kamusal alanı paylaşma imkanlarının kısıtlılığı ve bu kısıtlılığın giderek daha fazla beslenmesiydi. Merkezi devlet otoritesi için geçerli olan Medeni Kanun, geleneksel ve dini yasalara dayandırılan birçok örfi yasanın sınırlarını geçemediği gibi işin daha da karmaşık bir boyut kazanmasını sağlamıştı (İlkkaracan, 1998:73). Kadının yerel değerlerin çemberinde olan kimliğinin varlık gösterebilmesi ve görünürlük kazanabilmesi her şeyden önce toplumun değerleri ile olan çelişmesizlik bağlamında ele alınarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda kırsal hayata nüfuz edemeyen kanunlar, kadınların içinde bulunduğu konuma olumlu bir katkı yapmadığı gibi onları eğitilmiş kadınlar karşısında daha geride ve aşılması zor engellerin arkasında görünmez kılmıştır. Bu yönüyle kentin eğitim, sağlık ve sosyal imkanlarının hiç birinden yararlanamayan kadınlar için değişimin anlamı, içinde yaşadıkları ataerkil dünyanın duvarlarından sızdığı kadarıyla algılanabildi. Bu kadınların değişimi algılayabilmeleri için her şeyden önce kamusal alanın görünürlüğünün gereklerine sahip olmaları gerekiyordu. Bu gereklerin kendilerine ulaşamadığı kadınlar, kamusal alanın ve modernleşmenin dışında kaldılar. Bir anlamda görünmez oldular.

Bu bağlamda kent merkezlerinde eğitilmiş ve meslek sahibi kadınların da modernleşme karşısında koşulsuz bir görünürlükleri yoktu. Kamusal alanda görünürlük bağlamında, eğitilmiş ve meslek sahibi kadınlar, modernleşme sürecinde kamusal rollerini değiştirmeye yönelik çabalardan olumlu yönde etkilenmekle birlikte, toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında bir sorgulamadan geçemediler. “Modern” ve “Batılı” giyinmiş ve eğitim almış kadınların da, birinci ve öncelikli rolleri iyi bir eş ve anne olmaktan geçiyordu (Cindoğlu, 2015:120). Bunun en önemli göstergelerinden biri, kitlelere ulaşma imkanı yüksek olan sinemalarda görülmektedir. Sinemada bireylerin kendilerini perde de gördükleri karakterlerle özdeşleştirme durumu, yaratılan kadın imgelerinin benimstirmesinde sinemanın bir araç olarak değerlendirilmesine imkan verdi. Sinemanın kadın karakterleri, toplumdan kadına dair ideal imgelerin ipuçlarını vermekteydi. Perde de idealleştirilen kadın imgeleri üzerinden, kadının toplumsal hayatta uyması gereken yazısız normlar somutlaştırılmaktaydı. Sinemanın önemli türlerinden biri olan Melodram, modernleşmenin kırıp yok ettiği gelenekselin düzeni ve yapısının yerini alan bir imgelem ve hissiyatlar (Arslan, 2005:43) bütünü zıtların çatışması üzerinden bireylerin günlük hayatlarına doğru bir anlamda üflelemekteydi. Kentli kadınlara ulaşımı kolay olan sinemanın melodram tarzı filmilerindeki kadın imgesi, ahlaki değerlerin temsilcisidir. Bu filmler kadını, ülküleştirilmiş bir varlık olarak, hem toplumsal, hemde bireysel anlamda modern ev kadını, vatanına, topraklarına, eşine ailesine ve çocuklarına sahip çıkan bir sembol olarak yüceltilmiştir (Agocuk, 2015:566). Kerime Nadir'in romanından sinemaya uyarlanan *Hıçkırık* filminde kadın karakterin yaşadıkları buna örnek

gösterilebilir. Filmin kurgusunda birçok melodram filmde olduğu gibi kadın karakter bir yanlış anlama sonucunda kocası tarafından kendisini aldatmakla suçlanmaktadır. Kadın karakter, cinsel kuralları çiğnediği zannedildiği için kızından mahrum bırakılarak cezalandırılmaktadır. Ancak suçsuz anne, bir açıdan kurban diğer bir açıdan düşmüş kadın algılarının çemberindedir. Dolayısıyla bu iki açının görselliği temelde kadına nasıl olup nasıl olmaması konusunda bir gizli mesaj da vermektedir. Kadın modern bir görünüme sahip olmakla birlikte, çaresiz, ağlayan ve çok güçsüz bir konumdur. Eril tahakkümü, toplumun cinsel kurallarını çiğnemediğine ve gölgesinde kaldığı eril güce sadık olduğuna ikna etmeye çalışmaktadır. Seyircinin gözünde de eşine bağlılığı ve ve çocuğuna olan düşkünlüğü ile geleneksel konumu üzerinden idealize edilmiş bir kadın imgesi kutsanmaktadır (Yıldırım, 2015:41). Kadının cinsel davranışını belirleyen katı kurallar, “kadının” iffetini korumada gösterdiği kusur, kendisine karşı şiddet uygulanmasını toplumun gözünde meşru bir zemine oturtur. Bu bağlamda, cinsel davranış kuralları, kadınların kamusal alana girişini belli kurallar çerçevesinde hareket etmeleri şartına bağlar ve kadınların toplumsal olarak kabul gören, hepsi özel alanın sınırları dahilinde olan evlilik, çocuk doğurma ve yuva kurmadan ibaret rolleriyle ters düşemez (İlkkaracan ve Seral, 2005:197). Kadınlar cinsel kimliklerini ve tutumlarını toplumun “kadınlık” imgesi bağlamında tanımlamak ve sosyal olarak tanımlanan normlara uymak durumundadır. “Namus”, “iffet” gibi kavramlar kadın kimliği etrafında tanımlanmıştır.

Dolayısıyla modern yaşamla birlikte gelen değişim, bir takım değerleri evrilterek kadının kamusal yaşamda görünürlüğüne imkan vermiş görünmektedir. Yine bu konuda iyi bir örneği Göle, Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun “Ankara” (2000:25) romanından aktarmaktadır:

“Türk kadını, hürriyetini dans etmek, tırnaklarını boyamak... süslü bir kukla olmak için değil, yeni Türkiye’nin kalkınmasında ve kuruluşunda kendisine düşen ciddi ve ağır vazifeyi görmek için isteyecekti, kullanacaktı.”

Batılılaşma hareketleriyle başlayan dönüşümün modern Türk kadının hayatında bir takım değişikliklere yol açtığı görmezden gelinemeyecek bir gerçek olmakla beraber, toplumda kendi kimliğinin farkında bir birey olarak erkeklerle eşit koşullarda bir kadın imgesine imkan verilmediği açıktır. Kadınlar, ulusun hedefleriyle bütünleştirilerek bir ulus devlet geleceğini gerçekleştirme sürecinin araçları olarak algılanmıştır. Kadınlar kendilerine yüklenen “kadınlık” görevlerinin bir kısmı olan ev işi ve çocuk bakımında eşlerinden yardım alamamış, ev ve eve dair işler kadının görev alanında tanımlanmaya devam etmiştir. Her ne kadar sosyal, ekonomik ve siyasal hayatta meydana gelen değişimler eşliğinde aile yapısı ve kadının konumunda bir takım değişiklikler meydana getirirse de, ev ve çocuk kavramları hala kadının varlık bütünü etrafında tanımlanmaya devam etmektedir (Costa, 2014:143). Böylece Osmanlı döneminde müslüman ve erdemli bireyler doğurmak ve yetiştirmekle görevlendirilen kadınlar; yeni dönemde ulusal değerleri benimsemiş ve içselleştirmiş bireyler yetiştirmekle görevlendirilmişlerdi (Yılmaz, 2010:202). Durakbaşa (2002:125)’da Atatürk’ün kadınların erkeklerle eşit eğitim görme hakkını iki gerekçenin üzerine oturtarak savunduğunun altını çizmektedir. Bunlardan ilki, kadınların sosyal hayatın bütün alanlarında erkeklerle yan yana görev almalarının gerekliliği ve çocuklarını ilk eğiten kişiler olmalarıydı. Yeni kuşakların yetiştirilmesinde, dolayısıyla “millet”in ilerlemesinde eğitimli annelerin önemi vurgulanmaktadır. Modernleşme projesinde üzerine düşeni kutsal bir görev olarak algılayarak yerine getirmeye çalışan kadınlar, kamu alanında erkeklerle eşit olmaya çalışıyorlardı, ama bu alanda kadın bağımsızlığının kesin sınırlarını aşmak kolay değildi (Arat, 2010:104). Sivil ve kamusal alanın kurucusu olarak tanımlanan erkek, kadını hem biyolojik hem de siyasal olarak “rasyonel aklı”nın sınırlarını aşmaya gücü yetmeyen bir varlık olarak toplumsal uzamın tali unsurlarından biri konumuna indirgemektedir (Durna, 2008:76). Böylece dışılıkten sıyrılarak ulusal projenin görünen yüzleri olan kadınlar, eğitim ve mesleklerinin sağladığı ayrıcalıkla toplumun basit, cahil ve geri kalmışlığının temsili olan kadınlardan ayrılmışlardı (Göle, 2011:98). Ancak erkeklerle eşit sosyal ve siyasal haklar elde etme konusunda hala gidecekleri çok yol vardı.

Böylece modernleşme projelerinde kadınların bedenleri, arzulanan modernliği ve gelenekseliği bir arada gerçekleştirmek üzere temel nesnelere olarak tanımlanmıştır. Yerli/millî kimliğin ahlaki

kodları ve sembolleri de bu bedenlerin üzerinde işaretlenerek, ideal imgelerinin sınırlarını belirlenmekteydi (Durakbaşı, 2002:128). Bu yönüyle tüm modernleşme sürecindeki kadın imgesi, Roma'nın otantik tanrısı İanus'u andırmaktadır. Bu tanrının rolü, tanrılarla insanlar, yaşlılarla gençler ve ilkel halklar ile uygar halklar arasında arabuluculuğu sağlamaktır (Bullen ve d., 2013:214). İki yüzünden birinin kente girenlere, diğer yüzünün ise kentten çıkanlara baktığı söylenen İanus (Janus), hem geçmişi hem geleceği görebildiği gibi, aradaki değişimi de görebilmektedir. Dolayısıyla bir yüzüyle doğuya bakarken diğer yüzüyle de batıyı görmektedir (Yuval ve Davis 2003:17).

Modernleşme projeleri toplumun tüm kesimlerindeki kadınlara ulaşmayı başaramadığı gibi, toplumun belli kesimleri açısından da koşullu varlığı söz konusuydu. Modern kadın imgesi kırsal kesimin kadınları için uzak ve belli belirsiz bir imgeyi temsil ederken, modern kentlerde de kadınlar küçük bir azınlığın dışında, yeniden tanımlanmış geleneksel rollerini gerçekleştirmeye özendirilmekteydi. Bu yönüyle devlet, elit tabakadan bir grup kadının kamusal hayata daha fazla girmesini desteklerken, sayıları giderek artan "öteki" kadınlara ise eğitilmiş birer ev kadını olmalarının özendirildiği dikkat çekiyordu. Bunun en önemli göstergesi ise Maarif Vekaleti'nin yönetimi altında 1928'de kurulan Kız Enstitüleri ve daha sonraları oluşturulan Akşam Kız Sanat Okulları olarak gösterilebilir (Arat, 2010:102). Bu okulların müfredatlarında bir nevi kadınlara iyi ev kadını olmanın teknik ve pratik eğitimi veriliyordu. Osmanlı döneminde de ilk kız ruştiyelerinin açılışı 1858'e kadar ertelenirken, nakış, ev idaresi, ahlak, sağlığı koruma derslerinin daha erken dönemlerde verildiği görülmektedir. Dolayısıyla kadının toplumsal konumunun belirlenmesinde ataerkil değerlere yüklenen anlamlar yeni ve daha teknik biçimselliklerle kadınların toplumsal rollerine yansımaya devam etmekteydi (Çakır, 2013:297-298). Böylece eğitilmiş, elit, kentli kadınlar ile eğitimsiz ve kırsalda yaşayan kadınlar arasında yaratılan keskin ayrım, Türk toplumunun yapısal bir özelliği olarak kurumsallaşıyordu (Durakbaşı, 2002:93). Ancak kentli kadınlara da kamusal hayatın kapıları ardına kadar açılmadığı gibi, aralanan kısımdan geçmenin koşulları da dikkatten kaçırılmayacak kadar kalın çizgilerle belirlenmişti. Bunun en temel sebebi olarak ise "erkeklik" olarak adlandırılan ve toplumun kadınların dışındaki kesimini oluşturan anlayışın, kökenlerini ataerkil gelenekten alan ayrıcalıklarını kadınlığa teslim etme konusunda gönüllü olmayışı gösterilebilir (Yılmaz, 2010:204).

Böylece kadın, virajlı ve tehlike dolu yollardan geçerek, kendi kendini yaratmayı, kimliklerini icat etmeyi seçmek durumundadır (Tourene, 2007:223). Toplumun bilinçaltına oluşturulan normlar üzerinden zerk edilen kadın imgeleri, kadını toplumsal cinsiyetçi bir tahakküm altına (Pelizzon, 2009:31) girmeye doğru zorlamış görünmektedir. Kadının ailedeki statüsünü tanımlayan kurallar her zaman kadının davranışını kontrol etmeyi amaçlayan toplumsal kurallarla ilişkilidir. Kadınların toplum içinde yada kamusal alanda varlıklarının algılanışı ile erkeğin algılanışı karşılaştırıldığında kadının davranışına ve algılanış biçimine son derece ayrımcı bir biçimde yaklaşıldığı söylenilebilir (Costa, 2014:196). Yapılan çeşitli toplumsal düzenlemelerle kadınların ev dışında bağımsız bir yaşam sahibi olmaya, meslek edinmeye, öğretmen, avukat, doktor olmaya teşvik edilmeleri, iyi eşler, kendilerini çocuklarına adanmış anneler ve mütevazı ev kadını rollerinden arındırılmalarına olanak vermedi. Bu bağlamda kadınlar kamusal alanda geleneksel kadınlık rollerinden bağımsız olarak var olamazlardı (Cindoğlu, 2015:120). Aynı zamanda toplumun temel taşı olarak kabul edilen kurumların inşası noktasında büyük görevler yüklenen kadınlar, siyasal alanda da yeterli oranda varlık gösterme fırsatına sahip olmuş görünmemektedirler.

5. SONUÇ

Bu çalışmanın temel amacı Osmanlı'da başlayan modernleşme hareketleri ile ortaya çıkan farklı yaklaşımların kadın algısını ortaya koymaktır. Bu bağlamda geçmişten günümüze kadar gelen farklı kadın algılarının yansımaları tartışılmıştır. En temelde Milliyetçilik, İslamcılık ve Batıcılık yaklaşımları üzerinde durulmuştur. Her üç yaklaşımda da kadın, toplumun ahlakına itibar kazandıracak imgeler olarak algılanmış ve bu algı güçlendirilmeye çalışılmıştır. Kadın, içinde bulunduğu toplumsal yapının özel alanı ile ilgili olarak tanımlanan kurumlarının en temel aktörü

olarak görülmüş ve bu da kadının özel alanda tanımlanan rollerinin güçlendirilmesine katkıda bulunmuştur. Bu açıdan bakıldığında toplumda kadının nasıllığına karar vermeye çalışan birçok yaklaşım arasında kadın, kendine giden yolu keşfetmeye uzaktır ve karar verme gücüne de sahip değildir. Gerek İslamcılık, gerek Milliyetçilik gerekse Laik Türkiye penceresinden kadınlar, olduklarının dışında kalıpların içinde var olmaya zorlanmış görünmektedirler. Bu yaklaşımların temelde kadın-erkek eşitliği ve kadının toplumsal konumunun değerliliğine yaptıkları vurgular, kadına karşı ayrımcılığı, şiddeti ve yok sayılmayı yenmeye yetmemektedir. Dolayısıyla kadınlar, toplumun eril perspektifine sığabildikleri ya da hitap edebildikleri oranda var sayılmışlardır. Dolayısıyla kadınların, toplumsal cinsiyet rollerinin kendilerine yüklediği anlamları benimseyerek, kamusal alanın sınırlarını zorlayabildikleri görülmektedir. Toplumsal kuralların işleyişi yeniden yapılandırılarak moderniteye özgü formlarıyla kadına sunulmuştur. Bu kurallar ve kadına yüklediği anlamlar, toplumun farklı kesimleri tarafından benimsenen yaklaşımlar aracılığı ile sorgulanmadığı gibi bir dönüşüme de imkan vermiş görünmemektedir. Bu imkansızlıklar kadını toplumsal iktidar ve cemaat normları açısından tanımlamış ve bu tanımın dışına çıkmasına olanak vermemiştir.

Bu çalışma, Türkiye’de modernleşme süreci karşısında ortaya çıkan farklı yaklaşımların kadın algılarını görünür kılmaya katkıda bulunacaktır. Bu bağlamda kadının toplumsal konumuna farklı açılardan getirilen değerlendirmeleri görmek mümkündür.

KAYNAKLAR

Agocuk, P.(2015), Türk Sineması’nda Melodram: ”Seven Ne Yapmaz” Filmi Üzerinden Yeşilçam Sineması’nda Melodramın Kodlarının Çözümlemesi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt,8, Sayı, 40: 562-576.

Aktaş, Ü. (1998), Osmanlı Çağı ve Sonrası, İstanbul: Bakış

Aliye, F. (2012), Osmanlı’da Kadın, Yayına hazırlayan: Orhan Sakin, İstanbul:ekim

Arat, Y. (2010),Türkiye’de Modernleşme Projesi ve Kadınlar, “*Eski İle Yeni Arasında Kemalizm ve Modernizm*”, Der: Reşat Kasaba, Sibel Bozdoğan, İstanbul:Tarih ve Yurt Vakfı Yurt Yayınları

Arslan, S. (2005), Melodram, İstanbul: L&M

Berktaş, F. (2014), Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın, İstanbul:Metis

Biricikoğlu, H. Türk Modernleşmesinde Kadın. 25 Şubat 2014 tarihinde <http://cws.emu.tr> adresinden alınmıştır.

Bullen, M./Collins, B./Doyle N./Hattstein M./Mak, R./Oforiatta, N./Paajanen, T./Trutanow, I./White, W.A./Zgoll, A. (2013), Mitoloji, çev:Nurettin Elhüseyni, İstanbul: NTV.

Çakır, S.(2013), Osmanlı Kadın Hareketi, İstanbul: Metis.

Çarkoğlu, A./ Toprak, B. (2006), Değişen Türkiye’de Din, Toplum ve Siyaset, İstanbul: TESEV.

Cindoğlu, D. (2015), “Modern Türk Tıbbında Bekaret Testleri ve Suni Bekaret”, Müslüman Toplumlarında Kadın ve Cinsellik, Der: Pınar İlkcaracan, İstanbul: İletişim.

Costa, M.D. (2014), Kadınlar ve Toplumun Alt Üst Edilmesi, Çev:Kolektif, İstanbul: Otonom.

Durakbaşı, A. (2002), Halide Edip Türk Modernleşmesi ve Modernizm, İstanbul: İletişim.

Durna, T. (2008), Türk Modern Muhafazakar İmgeleminde Kadının Kamusal Varlığının Sınırları: Falih Rıfkı Atay ve Peyami Safa Örneği, *Kültür ve İletişim Dergisi*, 11(2):75-106.

Gökalp, Z. (1990), Türkçülüğün Esasları, Haz: Mehmet Kaplan, Ankara: MEB.

Göle, N. (2011), Modern Mahrem, İstanbul: Metis.

Göle, N. (2000), İslamın Kamusal Yüzleri, İstanbul: Metis.

İlkkaracan,P. (2015) Müslüman Toplumlarında Kadın ve Cinsellik, Der: Pınar İlkcaracan, İstanbul: İletişim.

İlkkaracan, İ./Seral G. (2015), *Kadının İnsan Hakkı Olarak Cinsel Haz: Türkiye'deki Bir Taban Eğitimi Programından Deneyimler*, Müslüman Toplumlarda Kadın ve Cinsellik, Der: Pınar İlkkaracan, İstanbul: İletişim.

İlkkaracan, P. (1998), *Anadolu'da Kadın ve Aile, 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Der: Kolektif, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları:173-192.

İnan, A. (1982), *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, Ankara: MEB.

Kandiyoti, D. (2015), *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar*, İstanbul: Metis.

Karpat, K. (2009), *Elitler ve Din*, İstanbul: Timaş.

Kasaba, R. ve Bozdoğan, S. *Eski İle Yeni Arasında Kemalizm ve Modernizm*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Kaya, Ş. (2016), "Yeni Türkiye" İnşasında Kadın, Yeni Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, Der: İbrahim Kata, Ankara: İmge.

Kaymaz, İ. Ş. (2010), *Çağdaş Uygarlığın Mihenk Taşı:Türkiye'de Kadının Toplumsal Konumu*, Atatürk Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S.46, 33-366.

Kurnaz, Ş. (1991), *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)*, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı.

Kurnaz, Ş. (1996) *İkinci Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

Özdalga, E. (2014), *Kimlik Denklemleri*, çev: Sevgi Tuncel, İstanbul: İletişim.

Pelizzon, S.M. (2009), *Kadının Konumu Nasıl Değişti? Çev: İhsan Ercan Sadi ve Cem Somel*, İstanbul: İmge.

Sabbah, F.A. (1992), *İslam'ın Bilinçaltında Kadın*, çev: Ayşegül Erol, İstanbul: Ayrıntı.

Touraine, A. (2007), *Kadınların Dünyası*, Çev: Mehmet Moralı, İstanbul: Kırmızı.

Üçok, B. (1961), "Kirman'da Müslüman Kutluk Devleti'nde İki Kadın Hükümdar", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c.9, s.1:81-97.

White, J. (2013), *Müslüman Milliyetçiliği ve Yeni Türkler*, Çev: Fuat Güllüpinar-Coşkun Taştan İstanbul: İletişim.

Yıldırım, T. (2015) *Türk Sinema Tarihyazımı ve Türler: Yeşilçam'ın Standart Türlerine Giriş Melodramlar ve Köy Filmleri (1948-1959)*Ankara: Doğu Batı Dergisi,2015. S.74:30-65.

Yılmaz, A. (2010), *Osmanlı'da Cumhuriyete: Kadın Kimliğinin Biçimlendirilmesi*, ÇTTAD, IX/20-21:191-212.

Yuval-Davis, N. (2003), *Cinsiyet ve Millet*, İstanbul: İletişim